

Elmdə şəffaflıq və dürüstlük cəmiyyətin gələcək inkişafının təminatıdır

(əvvəli 7-ci səhifədə)

–Məlum olduğu kimi, doktorantura təhsil ali təhsilin ən sonuncu və yüksək səviyyəsidir. Bu baxımdan, iddiaçıların attestasiya sənədləri Komissiyaya daxil olduqda onların ali təhsilin ilk səviyyələri üzrə nailiyyətlərinin qiymətləndirilməsi də böyük məsuliyyət tələb edir. Bu məsələyə yanaşma necədir?

–Bəzi hallarda ekspertiza mərhələsində iddiaçıların elmi dərəcə almaq istədikləri ixtisaslar, o cümlədən elm sahələrinin ümumelmi əsasları hesab edilən fənlər üzrə onların bakalavr və magistr təhsilləri haqqında diplomlarında göstəricilərinin "kafi" olaraq qiymətləndirildiyi müəyyən edilir. Xüsusilə də dəqiq elmlər sahəsində bu cür hallara rast gəlinməsi ciddi narahatlığa səbəb olur. Bu cür hallarda Komissiyanın Rəyasət Heyətinin qərarına müvafiq olaraq həmin iddiaçılar ayrıca yaradılmış komissiyalara dəvət edilir. İddiaçıların qeyd edilən komissiyalara dəvət edilməsinə narazılıq etmələrinə baxmayaraq, bu cür yoxlama nəticəsində bəzi iddiaçıların iddia etdikləri elm sahəsində, hətta ixtisasları üzrə elementar biliklərə sahib olmadıqları üzə çıxır.

–Elmdə plagiat halları qəbul edilməzdir. Ali Attestasiya Komissiyası bu hallara qarşı necə mübarizə aparır. Ümumiyyətlə, elmi dərəcə və elmi adların ən layiqli iddiaçılara verilməsi üçün nə edilməlidir?

–Qeyd edilməlidir ki, Komissiya dissertasiya işlərində, o cümlədən elmi məqalələr və digər elmi işlərdə iddiaçıların müəllifinə və mənbəyinə istinad etmədən digər müəlliflərin materiallarından istifadə etdiyini müəyyən etmək üçün Strike Plagiarism antiplagiat sistemindən istifadə edir. Bu məlumat Komissiya tərəfindən hər zaman açıq saxlanılır. Komissiya tərəfindən elmi müəssisə və təşkilatlar, ali təhsil müəssisələri qarşısında məhz bu sistemdən istifadə etmələrinə dair heç bir tələb müəyyən edilməmişdir. Müəssisələr bu sahədə proqram seçməndə müstəqildirlər. Nəticə etibarilə elmi işlərdə müəyyən edilən oxşarlıqların elmi plagiat faktları kimi təsdiqini tapması narahatlığa səbəb olur. Komissiyanın bu istiqamətdə fəaliyyəti yalnız texniki imkanlarla şərtləndirilmiş hər hansı proqramların istifadəsi ilə məhdudlaşmır. Komissiyada, həmçinin digər fərqli antiplagiat proqramlarının istifadəsi, ekspert şuralarının mütəxəssislərinin rəyləri, müxtəlif açar ifadələrin digər dillərə tərcümə edilərək axtarıla verilməsi və sair kimi alternativ üsullardan da istifadə edilir. Bu üsullarla plagiat faktlarının gizlədilməsi halları aşkar olunur. Komissiyada bu cür hallara iddiaçıların illərlə sərf etdikləri fiziki, zehni, mənəvi əziyyətlərinin və hətta maddi itkilərinin (məqalələrin dərci, konfranslarda iştirakla bağlı xərclər və s.) qiymətləndirilməsinin, onların özlərinin, həmçinin elmi rəhbər və məsləhətçilərinin nüfuzuna xələl gələ biləcəyinin fərqində olaraq yanaşılır. Bəzi şəxslər bu məsələlərə spekulativ yanaşaraq özünümüddafiə əsasında Komissiyanın ünvanına subyektiv və əsassız fikirlər səsləndirirlər. Komissiyada plagiat faktları əsasında elmi dərəcələr və elmi adlar verilməsindən imtina barədə qərarlar ekspert şuralarının tövsiyələri nəzərə alınmaqla verilir. Bununla yanaşı, iddiaçının şikayət hüququndan istifadə etməklə apellyasiya qaydasında müraciət edərkən ekspert şurasında məsələyə öz münasibətini bildirməsinə şərait yaradılır. Plagiat aşkar edildikdə bu, dəqiq və danılmaz faktlara əsaslanır. Artıq plagiat faktı səbəbindən ikinci imtina barədə qərar qəbul edildikdə Komissiya tərəfindən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məhdudiyyətlərin tətbiq edilməsi barədə həm iddiaçıya, həm də müvafiq dissertasiya şurasına rəsmi qaydada məlumat verilir.

–Famil müəllim, mətbuatda, sosial şəbəkələrdə bəzən Ali Attestasiya Komissiyasının ünvanına narazılıqların da səsləndirilməsinə görə. Rəhbərlik etdiyiniz qurum tərəfindən həyata keçirilən, sizin də barəsində ətraflı danışdığımız çoxşaxəli fəaliyyətinizdə bu narazılıqların səbəbi və sizin ona münasibətiniz nədən ibarətdir?

–Əlbəttə, narazılıq ola bilər. Biz hər kəsi məmnun etməyə çalışırıq. Sizə də təqdim etdiyimiz statistik rəqəmlər arasında Komissiya tərəfindən qəbul edilmiş imtinaya dair qərarlar kifayət qədər yer tutur. Heç bir iddiaçı müddafiə edərkən və ya elmi ad almaq üçün müraciət edərkən imtina alacağına ümid etmir. Lakin dəqiq müəyyən edilmiş tələblər, o cümlədən elmi etika qaydaları var ki, biz Komissiyaya daxil olan bütün dissertasiya işləri və attes-

Müsaibimiz Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının sədri, professor Famil Mustafayevdir

tasiya sənədlərinə məhz həmin çərçivədə daxilində baxırıq. O çərçivəyə uymayan, həmin tələblərə cavab verməyən, yaxud digər hər hansı formada elmi fəaliyyətin imitasiyası halları ilə rastlaşdıqda, imtina barədə qərar vermək məcburiyyətindəyik. Bu prosesə ilkin mərhələdən ən son mərhələyə, yəni doktoranturaya qəbuldan müddafiəyə, sənədlərin Komissiyada ekspertizəsindən və yekun qərarın qəbuluna qədər cəlb edilmiş hər bir şəxs öz məsuliyyətini dərk etməlidir. Bu səbəbdən biz bu cür narazılıqlara hazırıq. İmtina barədə verilmiş hər bir qərar tam əsaslandırılır və dəqiq faktlara söykənir.

Digər tərəfdən, imtina səbəbinin yalnız plagiat faktları əsasında və ya hər hansı konkret tələbin, prosedur qaydalarının pozulması səbəbindən deyil, o cümlədən dissertasiya işlərinin iddiaçıların özlərinin yox, digər, kənar şəxslər tərəfindən yazıldığı hallarının aşkarlanması səbəbindən də olur. Həmin iddiaçılar mövzuları ilə bağlı veriləcək suallardan çəkinərək əksər hallarda, hətta ekspert şuralarının iclaslarına gəlməkdən belə boyun qaçırırlar. Məsələnin heç anlamadığımız tərəfi isə qeyd edilən kateqoriyadan işlər üzrə iddiaçıların valideynlərinin və ya elmi rəhbərlərinin onların əvəzinə Komissiyanın struktur bölmə rəh-

siyə tərəfindən açıqlanmamışdır. Lakin hesab edirik ki, gələcəkdə cəmiyyətdə Komissiyanın fəaliyyətinə kölgə salan, yanlış və həqiqəti əks etdirməyən fikirlər bildirenlərə münasibətdə aşkar edilmiş plagiat faktlarını, iddiaçıların və onların elmi rəhbərlərinin adlarını Komissiyanın rəsmi internet sahifəsində yerləşdirə bilərik. Hərçənd ki, yaxşı olardı ki, plagiat faktları aşkar olunmuş işlərin müddafiə olunduğu təşkilatlarda bu məsələyə ciddi yanaşılınsın.

–Müasir elmdə hansı tendensiyalar və çağırışlar müşahidə edilməkdədir? Sizin fikrinizcə, Azərbaycan alimlərinin həmin çağırışlara cavab vermələri, beynəlxalq elm ictimaiyyəti ilə daha sıx əməkdaşlıq etmələri üçün hansı tədbirlər görülməlidir?

–Məlumdur ki, keyfiyyətli tədqiqat və innovasiya fəaliyyəti iqtisadi artıma töhfə verən və insanların həyatını yaxşılaşdıran yeni texnologiyalar, məhsul və xidmətlər yaranmasını stimullaşdırır. Müasir ekosistemin qurulması infrastruktur, insan resurslarına əhəmiyyətli investisiyalar tələb edir. Buna görə də tədqiqat və innovasiyanı təşviq etmək üçün biz adekvat maliyyə mənbələrini müəyyən etməli, tədqiqatlar üçün əlverişli mühit yaratmalı və bu sahədə ən yaxşı istedadla-

kələrin təcrübəsindən qazandıqları bilikləri ölkəmizdə tətbiq etməklə qısa müddətdə daha yaxşı nəticələr əldə edə bilərlər.

–Ali Attestasiya Komissiyasının fəaliyyət istiqamətləri üzrə həyata keçirilən islahatların ümumilikdə Azərbaycan elminə hansı təsirləri vardır?

–Komissiya tərəfindən müvafiq elm sahələri üzrə beynəlxalq xülasələndirmə və indeksləmə sistemləri (bazaları) müəyyən edilmişdir. Saxta məqalələrə qarşı mübarizə gücləndirilmişdir. "Web of science", "Scopus" kimi bazalarda məqalə tələbinin ciddiləşməsi bu sistemlərdə ölkəmiz tərəfindən yazılan məqalələrin sayına öz təsirini göstərməkdədir. Məlumdur ki, istər ölkələr, istər müəssisələr üzrə beynəlxalq reytinglərdə elmi məqalələrin və bu məqalələrə olunan istinadların xüsusi əhəmiyyəti vardır. Ona görə də qanunvericiliyə olunmuş dəyişikliklərdə H-indeksi də nəzərə alınmışdır ki, hazırda həm məqalə sayı, həm də istinad sayı əsas götürülməklə ən yaxşı cəmiyyət və keyfiyyət göstəricisi əldə edilmişdir. Hesab edirik ki, elmi dərəcə və elmi ad iddiaçıların və bunu almış tədqiqatçıların sayı artdıqca, ölkəmizin və elmi müəssisələrimizin də beynəlxalq reytingi artacaqdır.

2020-2023-cü illərdə (27 martadək) elmi dərəcələr və elmi adlar verilməsi və ya verilməsindən imtina edilməsi, xarici ölkələrdə verilmiş elmi dərəcə və elmi ad haqqında sənədlərin tanınması və ya tanınmasından imtina edilməsi barədə məlumat

Elm sahələri	Elmi dərəcələr				Elmi adlar				Nostrifikasiya və təkrar attestasiya							
	Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi		Elmlər doktoru elmi dərəcəsi		Dosent elmi adı		Professor elmi adı		Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi		Elmlər doktoru elmi dərəcəsi		Dosent elmi adı		Professor elmi adı	
	verilib	imtina edilib	verilib	imtina edilib	verilib	imtina edilib	verilib	imtina edilib	verilib	imtina edilib	verilib	imtina edilib	verilib	imtina edilib	verilib	imtina edilib
1 Riyaziyyat	29	14	13	-	6	3	7	2	1	-	-	-	-	-	-	-
2 Mexanika	2	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
3 Astronomiya	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
4 Fizika	39	6	11	1	3	-	4	-	2	-	-	-	-	-	-	-
5 Kimya	74	21	8	2	17	2	5	2	1	-	-	-	-	-	-	-
6 Biologiya elmləri	55	33	10	3	20	10	2	2	3	1	-	-	-	-	1	-
7 Yer elmləri	10	3	2	-	2	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-
8 Aqrar elmlər	19	25	2	-	16	10	1	-	2	2	-	-	-	-	-	-
9 Tibb elmləri	96	28	19	5	50	2	3	1	6	2	4	2	-	-	-	-
10 Texnika elmləri	80	34	22	1	31	4	6	2	9	3	1	1	-	-	-	-
11 Əczaçılıq elmləri	2	-	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
12 Antropologiya	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
13 İqtisad elmləri	137	85	17	4	30	9	4	3	15	8	-	-	-	-	-	-
14 Coğrafiya	17	10	4	2	5	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
15 Tarix	56	33	7	-	23	3	6	2	4	1	-	1	-	-	-	-
16 Hüquq elmləri	15	5	1	-	6	1	2	-	6	3	2	-	1	-	-	-
17 Filologiya elmləri	137	57	33	14	87	14	5	-	4	1	-	-	-	-	-	-
18 Pedaqogika	42	21	5	5	25	4	4	1	9	1	-	1	-	-	-	-
19 Siyasi elmlər	25	11	5	-	7	1	4	-	7	1	-	-	-	-	-	-
20 Psixologiya	11	19	-	1	6	-	-	1	-	1	-	-	-	-	-	-
21 Sənətsünaslıq	53	28	2	4	20	2	4	4	-	-	-	-	-	-	-	-
22 Sosiologiya	5	3	1	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-
23 Memarlıq	4	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
24 Fəlsəfə	17	15	3	2	8	2	3	1	7	1	-	-	-	-	-	-
25 Milli təhlükəsizlik və hərbi elmlər	11	-	2	-	14	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
cəmi	937	451	168	44	378	69	62	21	78	25	8	5	1	-	1	-

bərlərinin, digər vəzifəli şəxslərin qəbullarına gələrək işə dair sualları cavablandırmaq istəkləridir. İddiaçının müddafiə etdiyi elmi iş üzrə yaranan sual və iradların onun valideyni və ya digər nümayəndəsi tərəfindən cavablandırılması həmin işə dair iddiaçının təsəvvürünün, iş barədə məlumat səviyyəsinin göstəricisi kimi çıxış edir.

Bütün bu məqamlarla yanaşı, sizin də vurğuladığınız kimi, Komissiyanın fəaliyyəti ilə bağlı bizim ünvanımıza fərqli mənbələrdən ziddiyyətli fikirlər səsləndirilir. Bir qrup alimlər mövcud qayda və şərtlərin həddən artıq sərt olduğunu, digər qrup isə əksinə, yumşaq olduğunu iddia edirlər. Bir qrup şəxslər isə elmi dərəcə və elmi adların müəssisələr tərəfindən verilməsi ilə bağlı təkliflər səsləndirirlər. Əlbəttə, bu təkliflərdə subyektiv yanaşmalarla bərabər, müəyyən obyektiv məqamlar da mövcuddur. Amma bir məsələni nəzərdən qaçırmaq ki, çox zaman belə təkliflər səsləndirən nümunə kimi inkişaf etmiş dövlətlərdə məsələnin necə tənzimlənməsini misal gətirirlər. Halbuki, bu zaman ölkəmizdə fəaliyyət göstərən müəssisələrlə nümunə götürülən ölkələrin uyğun müəssisələrinin nüfuzlu beynəlxalq reytinglərdə tutduqları yerlər arasındakı fərqlər nəzərə alınmır. Digər tərəfdən, təkcə son üç il ərzində Komissiya tərəfindən elmi dərəcə və elmi adların verilməsindən imtina edilməsi haqqında 600-ə yaxın qərarın (onlardan 80 imtina təsdiqini tapmış plagiat faktlarına görə) qəbul edilməsi, müddafiə prosedurlarında ciddi pozuntu hallarının aşkarlanması, artıq müddafiə etmiş iddiaçıların elmi dərəcə almaq üçün iddia etdikləri elm sahəsi və ixtisasları üzrə hətta elementar biliklərə belə sahib olmadıqlarının müəyyən edilməsi həmin müəssisələrdə bu işin hansı şəkildə təşkil olunduğunu göstərir. Plagiat faktları əsasında elmi dərəcə və elmi ad verilməsindən imtina edilmiş şəxslərin, o cümlədən onların elmi rəhbərlərinin adları müəyyən etik səbəblər nəzərə alınmaqla indiyə qədər Komis-

siyə seçərək onların sistemdə fəaliyyətini stimullaşdırmalıyıq. Hər şeydən əvvəl, son illərdə digər inkişaf sahələrində olduğu kimi, texnoloji yeniliklər əvvəlkindən daha çox tədqiqatların aparılmasına yol açmışdır. Bu yeniliklərdən biri də elmi tədqiqatlarda getdikcə daha çox istifadə olunan süni intellektin tətbiqi və maşın öyrənməsidir. Nature və Science kimi elmi jurnallar bu sahədəki son tendensiyaları müzakirə edərkən elmi tədqiqatlarda yeni texnologiyaların istifadəsi, elmi fəaliyyətin nəticələrinin reallaşması üçün sənaye müəssisələri ilə əlaqələrin qurulması, elmdə interdisciplinar və multidisciplinar yanaşma, xüsusilə də yeni öyrənmə modelləri və layihələr ilə əlaqəli fəaliyyətin uğur gətirdiyini qeyd edirlər.

Elmi tədqiqatlar sahəsində ən son çağırışlardan biri də təkrarlanmaq qabiliyyəti (repeatability) və şəffaflıqdır. Qeyd edim ki, təkcə ölkəmizdə deyil, dünyanın əksər ölkələrində də bir çox tədqiqatlar üzrə təkrarlanmaq imkanları məhduddur, bu da tədqiqatın nəticələrinə şübhə ilə yanaşmağa səbəb olur. PLOS ONE və Scientific Reports kimi elmi jurnallar, eləcə də bu məsələləri araşdıran tədqiqatçılar elmi tədqiqatların etibarlılığını artırmaq üçün onların daha çox təkrarlanmaq qabiliyyətinə və şəffaflığa ehtiyac olduğunu bildirirlər.

Elmi tədqiqatların aparılmasında digər bir müasir tendensiya elmi məlumatların, başqa sözlə, "data"-nın (verilənlərin) açıq şəkildə paylaşılmasıdır. Bunu açıq elm kimi də interpretasiya etmək olar. Bu gün açıq elm elmi jurnallarda da ən çox müzakirə edilən məsələlər sırasındadır.

Elmi tədqiqatların keyfiyyətinin artırılmasının ən optimal və effektiv yollarından biri də beynəlxalq əməkdaşlığın genişləndirilməsidir. Fikrimizcə, Azərbaycan alimləri yeni tədqiqat imkanlarına səbəb ola biləcək fikir mübadiləsi və tərəfdaşlıqlar üçün beynəlxalq elm ictimaiyyəti ilə daha da fəal əlaqə yaratmalıdırlar. Hesab edirik ki, bu yolla Azərbaycan alimləri digər ölkələrin təcrübəsindən qazandıqları bilikləri ölkəmizdə tətbiq etməklə qısa müddətdə daha yaxşı nəticələr əldə edə bilərlər.

Komissiya həm də ölkəmizdə elmi müəssisələrin akkreditasiyasını həyata keçirir. Akkreditasiya olunan müəssisələrdə indekslənen jurnallarda yazılan məqalələrin sayının hər il artırılması tələbi qoyulur. Digər tərəfdən, Komissiyada tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlərə qoyulan tələblər beynəlxalq standartlara uyğunlaşdırılır. Elmi dərəcə və elmi ad verilməsi üçün elmi məqalələrin Azərbaycan Respublikasında dərc olunması tövsiyə edilən dövrü elmi nəşrlər qarşısında Komissiyanın Rəyasət Heyətinin 10 fevral 2023-cü il tarixli qərarı ilə Rəqəmsal Obyekt İdentifikatorunun (DOI - Digital Object Identifier) alınması tələbinin qoyulması məqalələrin saxtalaşdırılmasının qarşısını almaqda və jurnallarımızın beynəlxalq bazalara düşməsində dəstək olacaqdır.

Biz fəaliyyətimizi Azərbaycanda elmin, elmi səviyyənin beynəlxalq rəqabətə davamlı olması istiqamətində qurmalıyıq. Bu sahədə beynəlxalq təcrübəni yaxından izləyərək özümüzdə mövcud olan sistemi tədricən, evolyusiyaya yolu ilə həmin təcrübəyə uyğunlaşdırmağa çalışmalıyıq. Son illərdə həyata keçirilən islahatlar bir növ bu cür fəaliyyətin nəticəsidir. Ümumi olaraq bu məsələ ilə bağlı bildirmək istəyirəm ki, elmi-tədqiqat və inkişaf institutları, tədqiqat universitetləri və digər elmi təşkilatlar bu gün dünyada böyümə və inkişaf üçün çoxlu imkanlara malikdirlər. Bununla belə, elmi-tədqiqat sahəsinin qarşısında duran bir çox problemlər də var. Fikrimizcə, bütövlükdə ölkəmizdə doktorantura təhsilinin təşkilinə yeni baxış olmalıdır. Bu baxımdan, doktorantura təhsilinin təkmilləşdirilməsi, doktorantlara yeni tədqiqat üsullarının öyrədilməsi, akademik etikaya riayət olunması məsələlərinə diqqət artırılmasını məqsədəuyğun hesab edirik.

–Müsaibəyə görə təşəkkürümü zü bildiririk.

Zümrüd QURBANQIZI,
"Respublika".